

NEM CSAK A JÓ PAP TANUL HOLTIG...

*Pénzes Ferenc*⁹⁶

Az oktatás, képzés, tanulás kifejezések korábban hagyományosan a gyermek- és ifjúkorhoz kötődtek. Az élet minden területén tapasztalható, egyre gyorsabb ütemű változások azonban nem teszik lehetővé, hogy a felnőttkorba lépett nemzedék abbahagyja a tanulást, és csak az élete első szakaszában megszerzett ismeretekre hagyatkozzon. A 21. század rengeteg kihívást tartogat minden ember számára, ezért nagyon fontos, hogy mindenki nemtől, kortól és foglalkozástól függetlenül meg tudja valósítani az egész életen át tartó tanulás stratégiáját. Egyre szélesebb réteg ismeri fel, hogy a gyorsan változó világban a sikeres szerepvállalásnak döntő feltétele a lifelong learning folyamatában való részvétel, hiszen segítségével olyan új kompetenciákat és készségeket sajátíthatunk el, amelyek nélkülözhetetlenek életünkhöz. Napjainkban már elmondhatjuk, hogy oktatási intézményekben, vállalkozásokban és számos kulturális intézményben foglalkoznak felnőttek képzésével, biztosítanak lehetőséget az önmegvalósításra, önképzésre. Az alábbiakban a felnőttoktatás és felnőttképzés néhány aspektusáról készítettünk pillanatfelvételt mind az Európai Unió, mind pedig Magyarországot tekintetében.

A felnőttkori oktatással, képzéssel kapcsolatos terület még nem rendelkezik letisztult, egyértelmű fogalomrendszerrel. A különféle dokumentumokban alapvetően két kifejezés használatos. A *felnőttoktatás* és a *felnőttképzés* fogalma széles értelemben a nagykorúságot elért személyek képzését jelenti. A *felnőttoktatás* fogalma a jogszabályokban az iskolarendszerű oktatással kapcsolatban jelenik meg, és ebben az értelemben azt a képzést jelöli, amelynek során a tanuló munkahelyi, családi vagy más irányú elfoglaltságához, a meglévő ismereteihez és életkorához igazodó iskolai oktatásban vesz részt. Az ilyen oktatás nappali, esti, levelező vagy más, sajátos munkarend szerint is szervezhető.

A *felnőttképzés* fogalma a felnőttképzési törvényben⁹⁷ található meg, amelyben azt az iskolarendszeren kívüli képzésekre használják. Lényeges jellemzője, hogy a képzés résztvevői nem tanulói vagy hallgatói jogviszonyban állnak a képző intézménnyel. A felnőttképzésben olyan személy vehet részt, aki tankötelezettségét teljesítette, de tanköteles személy tankötelezettségének teljesítése mellett is bekapcsolódhat a felnőttképzésbe. Felnőttképzést nagyon sokféle típusú szervezet nyújthat: jogi személyek, jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok, egyéni cégek, egyéni vállalkozók, illetve a nemzeti köznevelésről szóló állami intézményfenntartó központ által fenntartott köznevelési intézmények is.

A felnőttoktatás és felnőttképzés területével a nemzetközi irodalomban az – a már említett – *egész életen át tartó tanulás* keretén belül foglalkoznak. Az Európai Bizottság 2011. évi *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality* című dokumentumában⁹⁸ a témához kapcsolódó számos meghatározás mellett az egész életen át tartó tanulás definíciója is megtalálható. E szerint az egész életen át tartó tanulásba „beletartozik minden olyan, az ember élete során végzett tanulási tevékenység, amelynek célja a tudás, a készségek és kompetenciák fejlesztése személyes, polgári, társadalmi és munkavállalási perspektívából”. A dokumentum az oktatási és képzési programokat *formális* (iskolarendszerű formában folyó, elismert kimeneti képesítéssel záruló), *nem formális* (az iskolarendszerű intézmények mellett,

⁹⁶ Pénzes Ferenc, egyetemi adjunktus, DE-ÁJK

⁹⁷ 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről

⁹⁸ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF> (letöltés: 2015. november 27.)

de strukturált formában folyó) és *informális* (a munkával, családdal pihenéssel kapcsolatos tevékenységek során nem szándékolt módon zajló) tanulási tevékenységekre osztotta fel.⁹⁹

Az uniós stratégiák és célkitűzések

A számos állásfoglalás közül, amelyek az elmúlt évtizedekben jelentek meg, kiemelkedik az Európai Unió 2000-ben közzétett lisszaboni stratégiája az egész életen át tartó tanulásról. A dokumentumot 2000 márciusában a Lisszabonban ülésező európai állam- és kormányfők fogadták el *Lisszaboni stratégia* címen, amely fő céljaként azt tűzte ki, hogy „Európa 2010-re a világ legdinamikusabban fejlődő tudásalapú gazdaságává váljon, mely képes a fenntartható fejlődésre, több és jobb munkahely és nagyobb társadalmi kohézió megteremtésére.” A dokumentum 28 fő célkitűzést és 120 köztes célt határozott meg. Köztük az egyik fő cél az oktatáshoz és képzéshez, ezen belül is kifejezetten a felnőttek képzéséhez kapcsolódott. Ezt jelzi, hogy a stratégiában több célkitűzést is megfogalmaztak ezzel kapcsolatban. Így például:

- minden esetben jelentősen növekedjen az egy főre jutó humán tőkébe történő beruházás;
- 2010-re feleződjön meg a 18–24 éves népességben azok aránya, akik nem szereztek felső-középfokú végzettséget (azaz akik Magyarországon legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkeznek), és nem tanulnak tovább;
- európai szinten határozzák meg a *kulcskompetenciákat*, amelyek a legfontosabbak a munkavállalás és a mindennapi élet során.

A *Lisszaboni stratégia* 2020-ig szóló folytatását, az *Európa 2020* stratégiai programot 2010 tavaszán fogadta el az Európai Bizottság. E szerint a gazdasági növekedés három olyan alappillére épül, amelyek egymással szoros kapcsolatban állnak, és egymást kölcsönösen erősítik:

- *intelligens növekedés*: a tudásra és az innovációra épülő gazdaság kialakítása;
- *fenntartható növekedés*: az erőforrásokkal hatékonyabban élő, környezetbarát és versenyképesebb gazdaság létrehozása;
- *inkluzív növekedés*: magas foglalkoztatási szinttel, valamint szociális és területi kohézióval jellemezhető gazdaság ösztönzése.

Az *Európa 2020* programhoz öt nagy területen tartozik fő célkitűzés: *foglalkoztatás, kutatás-fejlesztés, környezetvédelem, oktatás és megfelelő iskolai végzettség és szegénységi küszöb*. Az oktatáshoz, iskolai végzettséghez kapcsolódóan a dokumentum két mutatót emelt ki:

- a leszakadók (korai iskolaelhagyók) arányának a 2007. évi 15-ről 10%-ra való csökkentése,
- 2020-ig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának 31-ről legalább 40%-ra növelése a 30–34 éves korosztály körében. Magyarország számára ettől eltérően 30,3%-os célt határoztak meg, amelyet 2012-ben már megközelített, elérve a 29,9%-os arányt.

Az oktatással kapcsolatos elemek elsősorban az intelligens növekedés stratégiájában jelennek meg. Az oktatás, képzés és egész életen át tartó tanulás területén Európának a diákok tanulási készségén (Európában negyedük gyenge olvasási készséggel rendelkezik), a korai iskolaelhagyók arányán (hétből egy fiatal korán kimarad az oktatásból és a képzésből) kell javítania. A képzések szerkezete nem minden esetben megfelelő, ezt jelzi, hogy ugyan a tanulók mintegy fele végez középfokon, ez azonban gyakran nem egyezik a munkaerőpiac szükségleteivel. A 25–34 éves fiatalok 31%-ának van felsőfokú végzettsége, s ez az arány más fejlett országokban (Egyesült Államok, Japán) 40%, vagy afölött van.

A stratégiához kiemelt kezdeményezések is kapcsolódnak, ezek közül a *Mozgásban az ifjúság*¹⁰⁰ függ szorosan össze az oktatással. A kezdeményezés célja, hogy növelje a

⁹⁹ Vö. FARKAS Éva: *A lifelong learning mobilitási eszközök alkalmazási gyakorlata Magyarországon*. SZTE JGYPK. Szeged, 2013. 9-13.

¹⁰⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0477&from=HU> letöltés: 2015. november 27.)

felsőoktatási intézmények teljesítményét, uniós szinten javítsa az oktatás, képzés minőségét, és ezzel növelje a fiatalok foglalkoztatási esélyeit.

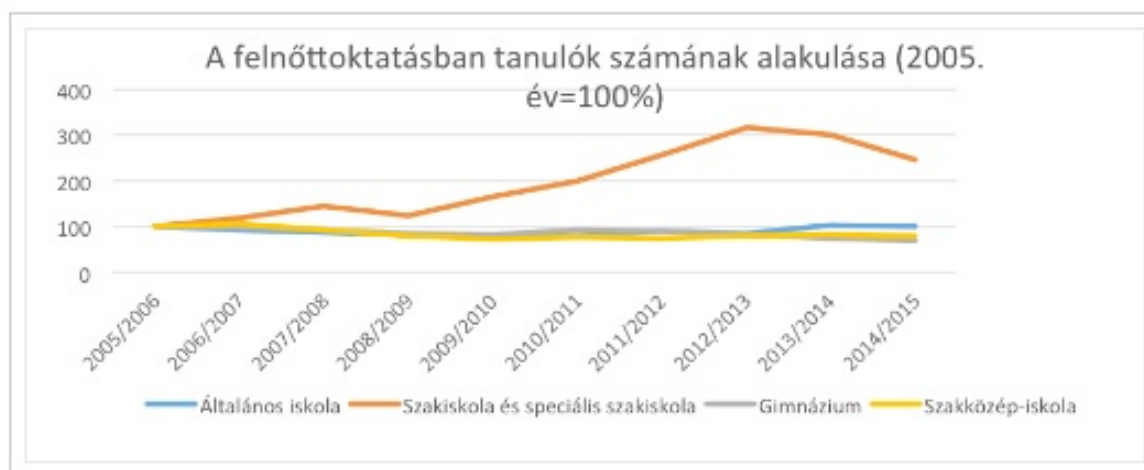
Mi a helyzet itthon?

Magyarországon a rendszerváltás után a felnőttoktatással foglalkozó intézmények állami támogatása látványosan csökkent, és sok esetben kizárólag a piacról kellett megélniük, ugyanakkor felmerült az olyan új ismeretek megszerzése iránti igény is, amelyek elsősorban a vállalkezési ismeretekhez kapcsolódtak. A kilencvenes évek felnőttképzésének vezérmotívumává – a korábbi közművelődési funkció helyett – az emberi erőforrás fejlesztése és racionálisabb felhasználása vált. S így nem csoda, hogy az ezredfordulón hazánkban is a felnőttképzés művelődési szolgáltató ágazattá vált. A közművelődési intézmények jogi helyzetét 1997-ben jogszabállyal rendezték. Ezt ugyan két alkalommal is módosították az elmúlt három esztendőben (a 2012. évi CLII. törvénnyel és a 2013. évi CCXVII. törvénnyel), ám ezekkel csak kisebb változtatásokat hajtott végre a jogszabály-alkotó a rendszeren. Majd megalkották a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvényt is. Magyarország Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozását követően az uniós szervek által elfogadott, fent említett dokumentumokhoz kellett igazítani a magyar felnőttoktatás és -képzés szabályozását, illetve részben struktúráját is. Ezeket az alapvető változásokat több lépésben, legutóbb pedig a 2013. évi LXXVII. törvény segítségével próbálták meg a magyar viszonyokra átültetni. Lássuk, milyen sikerrel!

Felnőttoktatás a köznevelési intézményekben

A 2012/13-as tanévben a magyar köznevelési intézményekben majd 88 ezren tanultak, vagyis 9 ezer fővel kevesebben, mint 2005-ben. Ez 10%-os csökkenést jelent. 2014/15-re a részvétel 79 ezer tanulóra csökkent, s ez arányaiban már 18%-os csökkenést jelentett. Az eltérés azonban iskolatípusonként eltérő volt. Míg a felnőttoktatásban tanuló általános iskolások száma alig változott, 2 ezer fő körül mozgott, addig az érettségit adó iskolatípusokban nőtt, illetve 2005 és 2012 között a szakiskolákban a diákok száma megháromszorozódott, majd a 2014/15-ös tanévben 25%-os visszaesés volt tapasztalható. Az elmúlt tanév során gimnáziumban kicsit több mint 34 ezren, szakközépiskolában alig 33 ezren tanultak.

1. ábra

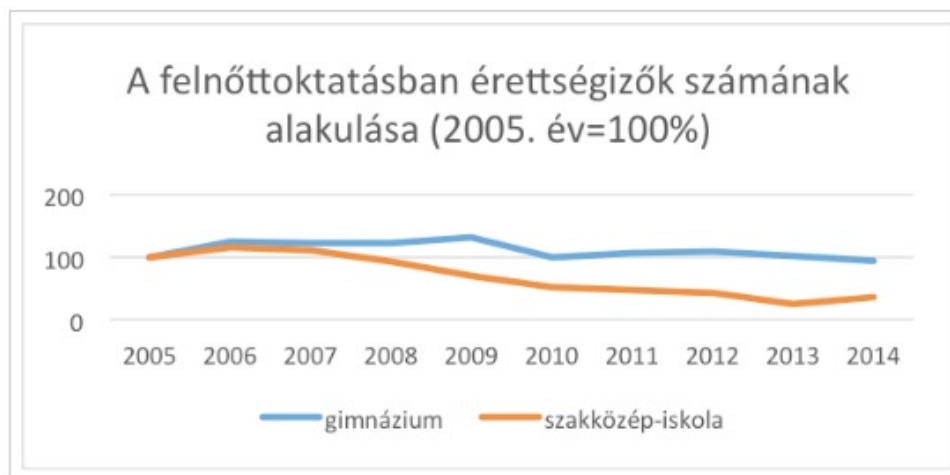

Forrás: www.ksh.hu

A sikeres érettségi vizsgát tevők száma a gimnáziumokban 2005 és 2012 között 10%-kal növekedett, 2012-ben 7645-en maturáltak. Majd 2014-re ez a szám 6546-ra visszaesett. Mindeközben a szakközépiskolákban érettségizők száma 4,5 ezerről 1,5 ezer körülire

csökkent. Vagyis úgy tűnik, akinek a célja az érettségi megszerzése, inkább a gimnáziumot választja tanulmányai helyéül. Ezen adat tükrében furcsállhatjuk, hogy a középfokú oktatáson belül a gimnáziumok visszaszorításáról szóló híreket hallhatunk.

2. ábra

Forrás: www.ksh.hu

Felnőttoktatás a felsőoktatásban

Tágabb értelemben véve a teljes felsőoktatás a felnőttoktatás területéhez tartozik, hiszen csak a már nagykorú népesség kezdheti meg tanulmányait ezen a szinten. Szűkebben értelmezve azonban a felnőttoktatáshoz a felsőoktatásnak a nem nappali – vagy sokszor részidősnek nevezett – képzései tartoznak, ezek közé soroljuk az esti és a levelező munkarendet, valamint a távoktatást.

Magyarországon a Bolognai Nyilatkozat¹⁰¹ aláírásával jelentős átalakulások kezdődtek a felsőoktatásban. Többek között bevezették az egységesen egymásra épülő többciklusú képzési rendszert, ami új szintek, a felsőfokú alap- és mesterképzés, illetve néhány képzési területen (pl. az orvosi vagy jogi szakokon) az osztatlan képzés megjelenését eredményezte.

A már oklevéllel rendelkező hallgatók a magasabb végzettségi szintet nem biztosító szakirányú továbbképzéseken, illetve a PhD vagy DLA tudományos fokozatmegszerzésére irányuló doktori programokban tanulhatnak tovább. Mindezek mellett lehetőség van az oklevelet nem adó *felsőoktatási szakképzésben* való részvételre is.

A 2000-es évek közepétől a nem nappali képzés hallgatói létszáma 46%-kal csökkent, míg a nappali képzésben részt vevőké stagnált. Ebből adódóan 2014-re a részidős formákban tanuló hallgatók aránya 16 százalékponttal lett alacsonyabb 2005-höz képest. A nem nappali képzésben résztvevők számának és arányának nagymértékű csökkenése elsősorban abból adódik, hogy a továbbtanulni szándékozó felnőttek többsége már korábban, még annak az időszaknak az első felében folytatta felsőfokú tanulmányait, amikor az egyetemekre, főiskolákra való bekerülés szigorú feltételei némiképp lazultak. Mindezek ellenére a nem nappali képzések változatlanul jelentős súllyal bírnak, hiszen 2014-ben a hallgatók 30%-a – közel 90 ezer fő – választotta a részidős formák valamelyikét.

¹⁰¹ http://www.felvi.hu/felsooktatasi-muhely/archivum/bologna/a_bolognai_nyilatkozat_szovege/ (letöltés: 2015. november 27.)

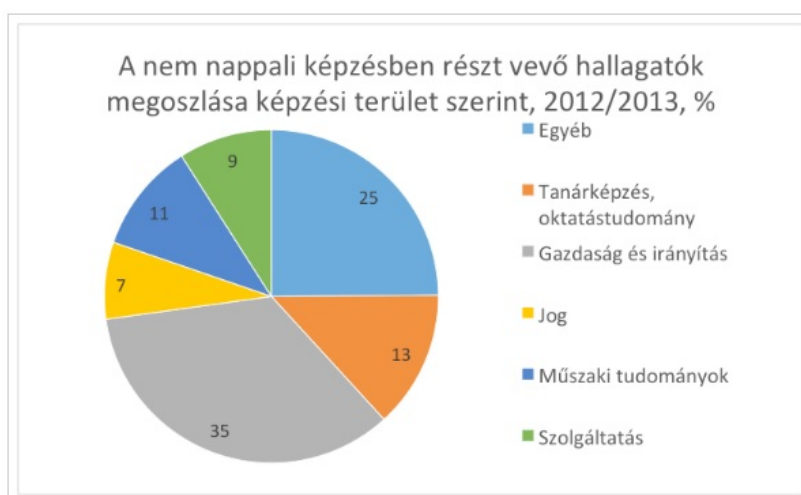
3. ábra

Felsőoktatásban résztvevő hallgatók száma munkarend szerint			
Tanév	Nappali képzésben	Nem nappali képzésben	Összesen
Száma, fő			
2005/2006	231 482	192 679	424 161
2006/2007	238 674	177 674	416 348
2007/2008	242 893	154 811	397 704
2008/2009	242 928	138 105	381 033
2009/2010	242 701	127 630	370 331
2010/2011	240 727	120 620	361 347
2011/2012	241 614	118 210	359 824
2012/2013	233 678	104 789	338 467
2013/2014	223 604	96 520	320 124
2014/2015	217 248	89 276	306 524

Forrás: www.ksh.hu

A vizsgált időszakban a nem nappali képzésekre járók körében is a *gazdasági szakok* voltak a legnépszerűbbek. Ezt követi – a 2009/2010-es tanév kivételével – a *tanárképzés*, amely az egyetlen olyan terület volt, ahol végig a részidős hallgatók voltak többségben. A harmadik helyen sokáig az *aszolgáltatás* képzési terület állt, amit az utóbbi néhány évben a *műszaki tudományok* váltottak fel, míg az *ajog* ötödikként stabilan tartja pozícióját. A legkevesebb hallgató a *művészeti programokban* vett részt.

4. ábra

Forrás: www.ksh.hu

Hibák a kréta körül

A felnőttoktatás/felnőttképzés problémái között a szakmai jellegűekhez soroljuk például a kereslet-kínálat eltéréseit. Továbbá azt, hogy a képzési rendszer rugalmatlan, a képzési kínálat módosítása nehézkes. Hogy az intézményrendszer szétaprózott, s így a működés nem költséghatékony. Hogy elavult szakmai tartalom, magasak az elvárások, túlsúlyban van az elmélet. Hogy gyakorlati oktatás/képzés során gyakran szembesülünk a valós munkatapasztalat hiányával. Hogy a pályaválasztás során a pályaeorientáció, a tanácsadás problémás, hiányos a pályakövetés is. Hogy gond van a szakmai vizsga ellenőrzésével, valamint az oktatók (tovább)képzésével. Ám talán ezeknél is nagyobb gondot jelentenek a jogszabályi változások, vagy az oktatáspolitikai következetlenségei. Példának okáért, hogy az új szabályok azoknak a vállalkozásoknak a forrásait is apasztják, amelyek eddig a felnőttképzési intézményeknél, vállalkozásoknál vásároltak szolgáltatásokat. Így a felnőttoktatás piaci szereplői járnak igencsak rosszul.

Kiszorulóban vannak a piaci vállalkozások a munkaügyi központok által meghirdetett tenderekből is. Ezekben egy új szereplő, a Türr István Képző és Kutató Intézet (TKKI) a favorit. A kilencvenes évek elején létrehozott, de később kiürült kilenc regionális képzőközpontot 2011-ben fedezte fel magának a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, és az olasz egységért küzdő egykori 48-as szabadságharcosról elnevezett intézet lett a közfoglalkoztatással összefüggő feladatok letéteményese. Az „Újra tanulok” elnevezésű, 2012 áprilisa és 2015 áprilisa között futott, 44 milliárd forintos uniós forrásra eddig csak a TKKI által közfoglalkoztatottaknak felajánlott képzéseket fogadták be, a romatelepek komplex programjára pedig csak azok az önkormányzatok pályázhattak, amelyek konzorciumi partnerként a TKKI-t is bevonták.

A felnőttképzési szakemberek attól is tartanak, hogy az állam ennél is határozottabban ráteszi a kezét a piacokra: átereli a diákokat az állami fenntartású intézményekbe, így úszva meg a különben feleslegessé váló pedagógusok elbocsátását. Erre több jel is mutat. Például, hogy mind az új köznevelési törvény, mind pedig az új szakképzési törvény a szakközépiskolák (az új szakgimnáziumok) alapfeladatai között sorolja fel a felnőttképzést.

Végül, összegezve a leírtakat: egész életen át tartó tanulás fontosságáról ma már senkit nem kell meggyőzni. Annak szükségességét csaknem mindenki felismerte, ugyanakkor Magyarország az iskolázottsági szint, valamint a felnőttképzés tekintetében is elmarad az EU többi tagállamától, és a felzárkózás nem kellő ütemű. Tagadhatatlan, hogy nem egyedül a pénzhiány következtében kedvezőtlen a helyzet, de mint az az európai stratégiai célkitűzésekben is megfogalmazódott: feltétlenül szükséges, hogy jelentősen növekedjen a humán tőkébe történő egy főre jutó beruházás. E mellett – úgy vélem – a felnőttképzési rendszer átgondolása, és annak egyéni és munkaerő-piaci igényekhez történő igazítása, „finomhangolása” is elengedhetetlen.